

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

دانشگاه علامه طباطبائی
دانشکده حقوق و علوم سیاسی

موضوع پایان نامه:

مقایسه تطبیقی اندیشه امام خمینی و ابن خلدون در زمینه حکومت اسلامی

استاد راهنما:

دکتر مصطفی کواکبیان

استاد مشاور:

دکتر محمدجواد کاشی

نگارش:

یوسف فرجی

پایان نامه جهت دریافت مدرک کارشناسی ارشد در رشته اندیشه سیاسی در اسلام

بهار 1391

تقدیر و تشکر

بی‌شک انجام این تحقیق بدون کمک و همکاری بزرگوارانی که در تمام مراحل پژوهش، نهایت لطف و محبت خویش را شامل حال بنده کردند میسر نبود. در این جا بر خود لازم می‌دانم با عنایت به آیه «من لم یشکر المخلوق لم یشکر الخالق» از تک‌تک این بزرگواران، نهایت تقدیر و تشکر را به عمل آورم.

از استاد راهنمای گرامی و فرهیخته، جناب آقای دکتر مصطفی کواکبیان به خاطر دلسوزی‌ها و راهنمایی‌هایشان کمال تشکر و امتنان را دارم. همچنین از استاد فاضل جناب آقای دکتر محمدجواد کاشی مشاور پایان‌نامه که صبر و حوصله عظیمی در انجام پایان‌نامه از خود نشان دادند تشکر می‌کنم. از جناب آقای فلاح پیشه که داور این پایان‌نامه را بر عهده داشتند و با فراست و دلسوزی نقاط ضعف آن را گوشزد نمودند کمال تشکر را دارم.

در پایان مراتب سپاس و قدردانی صمیمانه خود را از خانواده‌ام ابراز می‌دارم که بدون کمک‌های آنها نگاشتن این پایان‌نامه مقدور نبود.

فهرست

7	فصل اول: کلیات
8	الف - بیان مسئله
10	ب - پیشینه تحقیق
16	پ - اهداف تحقیق
16	ت - سوال اصلی
16	ث - سوال فرعی
17	ج - فرضیه اصلی
17	چ - فرضیه فرعی
17	ح - روش گردآوری اطلاعات و داده‌ها
17	خ - روش تجزیه و تحلیل اطلاعات
18	د - تعریف مفاهیم
19	ذ - مشکلات و تنگناهای تحقیق
19	ر - سازماندهی تحقیق
21	فصل دوم: مدل نظری
23	1 بحران مشاهده
2	2 تشخیص درد
26	3 بازسازی جامعه
26	3-1 رادیکالی
26	3-2 محافظه‌کاری
27	3-3 روش اصالت عمل
27	4 ارائه راه‌حل
30	فصل سوم: اندیشه سیاسی ابن‌خلدون
31	1- زندگی‌نامه و شخصیت ابن‌خلدون
34	2- بستر تاریخی
37	2-1 مصر
38	2-2 اندلس
40	1- مشاهده وضعیت
42	2- تشخیص و علت درد
43	2-1 شکل‌گیری اجتماع
43	2-2 دولت و مراحل شکل‌گیری آن
44	2-2-1 دوران پیروزی یا غلبه
44	2-2-2 دوران خودکامگی یا قدرت مطلق
44	2-2-3 دوران آسودگی
45	2-2-4 دوران مسالمت‌جویی یا خرسندی

45 5-2-2-2 دوران اسراف و تبذیر
46 3- عوامل انحطاط
46 1-3 عوامل داخلی
46 1-1-3 عمل نکردن بر اساس دستورات دینی
48 2-1-3 تجمل خواهی
48 1-2-1-3 عمران بدوی
49 2-2-1-3 شهرنشینان
49 3-2-1-3 عصبیت
50 4-2-1-3 فساد و تباهی مردم و مسئولان دولتی
51 3-1-3 خودکامگی و استبداد
52 1-3-1-3 خشونت
53 2-3-1-3 ستمگری
53 3-3-1-3 دوری از مردم
54 4-1-3 اخلاق و سیاست
55 5-1-3 دخالت دولت در اقتصاد
57 6-1-3 توسعه طلبی
58 2-3 عوامل خارجی
58 1-2-2-3 حمله بیگانگان
59 2-2-2-3 حمله اقوام بیگانه
59 3- بازسازی جامعه
60 1-3 دینی بودن جامعه
60 2-3 عدل محض
60 3-3 میانه روی
61 4-3 داشتن خلق و خوی بادیه نشینی
62 5-3 داشتن عصبیت قوی
63 4- ارائه راه حل
67 5- نتیجه گیری
69 فصل چهارم: اندیشه های سیاسی امام خمینی (ره)
70 1 زندگی نامه و شخصیت امام خمینی (ره)
72 2 بستر تاریخی
72 3 جهان اسلام و ایران
73 1-3 جریان پیروی از تمدن غرب، از غربیگرایی تا غرب زدگی (تجدد)
76 2-3 جریان احیاء و بازسازی تفکر دینی، از بنیادگرایی تا رادیکالیسم اسلامی (اصلاح طلبی دینی)
80 1-مشاهده و وضعیت
86 2-تشخیص و علت درد
86 1-2 عوامل داخلی
86 1-1-2 فاصله گرفتن از اسلام اصیل
86 2-1-2 خودباختگی در برابر غرب

87	3-1-2 جدایی دین از سیاست و ملی‌گرایی
90	4-1-2 وابستگی دولت‌های اسلامی
90	5-1-2 تفرقه و اختلاف میان مسلمانان
91	1-5-2 اختلاف میان آحاد مسلمانان
91	2-5-2 تفرقه و اختلاف میان شیعه و سنی
92	3-5-2 اختلاف میان سران کشورهای اسلامی
93	2-2 عوامل خارجی (نقش استعمار و ابرقدرتها در ضعف و انحطاط)
93	1-2-2 متحجر نشان‌دادن اسلام
94	2-2-2 تفرقه‌افکنی میان کشورهای اسلامی
95	3-2-2 استفاده از ذخایر طبیعی مسلمانان و ترویج کالاهای مصرفی
96	4-2-2 تهاجم نظامی و فرهنگی
97	3 بازسازی جامعه
97	1-3 بیداری مسلمانان
98	2-3 بازگشت به اسلام اصیل
98	3-3 اعتماد به نفس و خودباوری مسلمانان
99	4-3 وحدت مسلمانان
99	1-4-3 وحدت میان آحاد مسلمانان
99	2-4-3 وحدت شیعه و سنی
101	3-4-3 وحدت دولت‌های اسلامی
103	4 ارائه راه‌حل
108	5 نتیجه‌گیری
109	فصل پنجم: مقایسه تطبیقی اندیشه امام خمینی (ره) و ابن‌خلدون
115	الف تشابهات
115	1 شرایط حاکم اسلامی:
118	2-زمینه فکری
118	1-2 اسلام و کتاب آسمانی آن
119	3-تجربیات سیاسی
120	4-رابطه دین و سیاست
121	5-وحدت تمدن اسلامی
122	ب تفاوت‌ها
122	1-بستر تاریخی یا زمانی
124	2-تشخیص درد
125	3-ارائه راه‌حل
127	ت نتیجه‌گیری
131	منابع و مأخذ

فصل اول

کلیات

الف: بیان مساله

انسانها از همان ابتدا هنگام سکونت در جوامع ابتدایی ساز کارهایی را برای معاش و استمرار در نسل خود به کار گرفتند که نوعی تقسیم کار ساده پایه نخستین تمدن بشری را بنیان گذاشت «به سخن روسو اولین باری که انسانها با حصارکشی محل زیست خود را از دیگران جدا ساختند مدنیت انسانی پیدا شد بنابراین می توان تمدن را مشارکت انسانها در ساختن زیستگاه خود که لایه‌ها و ساختارهای آن از پندارهایش نشأت گرفته تعریف کرد، که بخش دیگری از پندارهای انسانی با جلوه‌های هنری، ادبی، فکری و با زبان گفتاری فرهنگ بشری را شکل داده اند (حقدار، 1378، ص12) هر گاه تمدن و فرهنگ بشری نتوانسته اند خود را با شرایط زمانی تطبیق دهند و در راستای رفع نیازهای مادی و اخلاقی بشر گام بردارند پدیده زوال و انحطاط در اصول تمدنی آن به خصوص در حاکمیت و شیوه ای حکومتداری به وجود می آید بنابراین فرا رسیدن انحطاط در یک جوامع مستلزم تکوین و رشد عوامل متعددی از یک سو و گذشت زمان معین از سوی دیگر است و هنگامی که عوامل انحطاط در یک جامعه شروع به کار کرد، جامعه دچار ناسازگاری می شود. و از کارکرد اصلی خود که همان تأمین زندگی اجتماعی، اقتصادی و خرسند ساختن خواسته‌های انسانی است باز می ماند بنابراین انحطاط جوامع بشری امری طبیعی و عادی نیست و انحطاط و رخوت یک جامعه نه خود به خود به وقوع می پیوندد و نه معلول عواملی ماوراء الطبیعه است بلکه ریشه جمود و انحطاط را باید در نهادهای درونی جامعه جستجو کرد.

بحث از انحطاط در واقع معطوف بر آگاهی از واقعیت و تحول و تغییرات سریع و اساسی در جهان زندگی است، جهانی که در عرصه‌های مختلف اجتماعی و لایه‌های گوناگون فرهنگی غیر از دوران پیش بوده است تا الگو و مضامین تازه ای را پدیدار ساخته اند دو گانگی انحطاط/ پیشرفت از میانه این آگاهی به وضعیت پیرامونی در عصر کنونی پدید می آید و بر موقعیت عقب مانده و بن بست که با دگردیسی زمانه عارض وضعیت قبلی شده است، تأکید می گذارد، بنابراین با آگاهی از تقابل در جهان کمی و جدید به دریافت اندیشمندان اسلامی می رسد این دوگانگی شرق و غرب و تفاوتی که به دنبال دگرگونی جهان غرب با وقوع رنسانس در آن ظاهر شد متفکران اسلامی را به تأمل و تفکر در مورد جوامع خود به خصوص حکومت و شیوه ای حاکمیت‌های بومی و بحران و زوالی که آنها را در بر گرفته است واداشته است که در این پیوستار اندیشمندان متعددی در دوران

پیشامدرن و مدرن پا به عرصه گذاشته اند از جمله ابن خلدون و امام خمینی هر یک از آنها در دوران خود زوایایی از شرایط پیش آمده را مورد کنکاش و توجه قرار داده اند و به تغییر و تحلیل آن پرداخته و راهکارهای متفاوتی را برای رویارویی با چنین شرایطی مبذول داشته اند.

ابن خلدون به عنوان یکی از متفکران پیشامدرن به اهمیت این مسئله پی برد و در صد تحلیل آن برآمد. وی تصویری را که از جهان اسلام در قرن هشتم و نهم ترسیم می کند تصویری از انحطاط و از هم پاشیدگی عمومی است تمدن اسلام برعکس شرایط موجود در اروپا مسیحی معاصر بالنسبه راکد بود. ابن خلدون یک نظریه بدیع راجع به انحطاط تمدن اسلامی ارایه داد که بعد از او هیچ تفکری و اندیشمندی آن را در جهان اسلام اشاعه نداده است و تا رویارویی متفکران اسلامی با مدرنیته در دوران مدرن که آنها به زوال و انحطاط خود پی بردند این رویارویی جوامع اسلامی را وارد عرصه ای دیگر از تاریخ خود ساخت عرصه ای که در آن ساختارهای اجتماعی، اقتصادی و فرهنگی تغییر ماهیت و چهره داده است که این تغییرات باعث شد آداب و رسوم و اخلاق فردی را از شکل قبلی آن خارج ساخته و نقش‌های اجتماعی نوینی را به وجود بیاورد این وضعیت به جای حل مشکلات مردم، حسی از انزوای اجتماعی و از خود بیگانگی را به وجود آورده بود. که بر لایه‌های اقتصادی، سیاسی و فرهنگی جوامع اسلامی بحران و زوال سایه افکنده بود، گسترش فساد مالی، رشد سرسام آور فحشاء و مصرف مواد مخدر از مصداقی واقعی این وقاحت و ابتذال در دوره ای مدرن است این انحطاط که به دنبال مدرنیزاسیون دولتی، فرهنگ و سبک زندگی جوامع اسلامی را در بر گرفته و نیز ایران نیز به عنوان یک کشور با سابقه و فرهنگ طولانی به دلایلی با این وضعیت رو به رو شد و این باعث شد تا روشنفکران و متفکران اسلامی در پی پاسخ دادن به این زوال و انحطاط برآیند و امام خمینی به عنوان مبدع نظریه سیاسی برای جنبش سیاسی اسلامی که برای مقابله با این وضعیت به وجود آمده بود درصد بود تا با ارایه یک نظریه سیاسی مجاهدت خود را در جهت مخالفت با رژیم شاه و لزوم تشکیل حکومت اسلامی توجیه کند بنابراین او کتابی نوشت که حاوی ایده اساسی در باب، مفهوم دولت، جامعه سیاسی، فلسفه سیاسی اسلام شیعی و نقد سیاست مدرنیزاسیون و بحران و انحطاطی که دولت اقتدار طلب پهلوی با آن روبه رو بود. و این خود موجب تجدید درباره حیات اسلامی شد.

ما در این پژوهش درصدد هستیم تا با مقایسه اندیشه دوتن از متفکران تأثیرگذار در جهان اسلامی یعنی امام خمینی و ابن خلدون که یکی مربوط به دوران پیشامدرن و یکی مربوط به دوران مدرن است اولاً بستر زمانی آن دومتفکر را مورد کنکاش قرار دهیم که چه عواملی سبب انحطاط تمدن درخشان اسلام در دوران مدرن و پیشامدرن شد و دوم اینکه میان اندیشه‌های و نظریات آنها راجع به انحطاط جوامع اسلامی و حاکمیت‌های موجود در آن چه تفاوت‌ها و شباهت‌های وجود دارد و ثانیاً اینکه ایده و الگو مطلوب آنها برای برون رفت از این وضعیت که حکومت‌های موجود در اسلام دچار آن شده اند چه می باشد؟

ب: پیشینه تحقیق

دستیابی به منشا و مبدا هر پدیده اجتماعی کمک می کند که پژوهشگر موضوع مورد مطالعه را بهتر بشناسد مثلاً در مطالعه حکومت در اسلام مراجعه به تحقیقات قبلی سبب می شود که راحت تر بتوان مطالعه را به انجام رساند و نداشتن این اطلاعات مشکلاتی را برای محقق ایجاد خواهد کرد که پیشرفت کار را کند می کند.

به علاوه محقق در هر تحقیقی به مواردی بر می خورد که عدم شناسایی قبلی آن موجب می شود که تحقیق کامل نباشد و نارسا بماند در ضمن خصلت تجربی علم ایجاب می کند که بدانیم قبل از تحقیق ما چه مطالعات علمی در این خصوص در داخل و خارج کشور انجام گرفته است و اینکه ما می توانیم چه چیزی را به دست آورده‌ای دیگران اضافه کنیم بنابراین استفاده از مطالعات گذشته سبب غنای بیشتر تحقیق جلوگیری از تکرار کار در نهایت استفاده از نتایج تحقیقات در فرضیه سازی و تحقیق می شد که در رابطه با پژوهش حاضر کتابها و مقالات فراوانی وجود دارد که هر کدام در آن به نحوی بعد حکومت در اسلام و حاکمیت آن توجه دارند که بهترین آثاری که حکومت در اسلام و ویژگی‌های آن را بیان کرده است عبارتند از:

1- بنیان حکومت در اسلام: نوشته کاظم حائری می باشد که در این کتاب علاوه بر معرفی

شیوه‌های حکومت به اصولی که انسان را به سعادت و خوشبختی رهنمون می سازد که همواره یکی از مهمترین مباحث اندیشمندان بوده است اشاره می کند او در این کتاب بیان می کند که نوع نظامهای سیاسی و اجتماعی که بر جهان حکومت می کنند در نیل به این هدف نقش اساسی دارد که اندیشه ورزان با نگرش‌های گوناگون

نظام‌های سیاسی متفاوتی را برای تحقق عدالت پیشنهاد می‌کند که گروهی سعادت را در تحقق نظام دموکراسی و گروهی نظام‌های سوسیالیستی را تحقق بخش آرزوی انسان می‌دانند اما خود نویسنده در این کتاب معتقد است که حاکمیت از آن خداست و قانونگذاری الهی سعادت بخش انسانهاست و او همچنین اشاره می‌کند که چگونه نظام حکومت در اسلام به ویژه بعد از رحلت پیامبر از مهمترین مسائلی بوده است که دیدگاه‌های متفاوتی راجع به آن وجود دارد

2- حکومت در اسلام: نوشته سیف الله سلامی او در این کتاب ضرورت حکومت را در جوامع مختلف و وجود حکومت را به عنوان عنصر علمی برای اجرای قوانین و قواعد جامعه ضروری می‌داند از نظر او اشکال متعدد حکومت در واقع عامل تحقق و ابزار نظریات سیاسی می‌باشند او نیز معتقد است که حکومت اسلامی با نظام ولایت فقیه متحول می‌شود و او همچنین در این کتاب به نظریاتی راجع به امامت و ولایت اشاره می‌کند و با نقل چند تن از فقها انعقاد امامت را در دیدگاه شیعه از طریق نصب می‌داند در حالیکه اهل سنت آنرا از طریق بیعت قبول دارند

3- دولت در اسلام: نوشته عبدالهادی الفضلی که این کتاب را انتشارات و تبلیغات اسلامی ترجمه کرده است این کتاب شامل چهار بخش است که در بخش اول آن ضرورت تشکیل حکومت در اسلام اشاره شده است و او معتقد است که در منابع فقه اسلامی دلایل زیادی مبنی بر برپای حکومت اسلامی وجود دارد که او این دلایل را شامل آیات قرآنی سنت، و عقل می‌داند و او در این کتاب به آرای امام خمینی و صاحب جواهری هم اشاره می‌کند او در بخش دیگر کتابش ارکان حکومت اسلامی را بیان می‌کند و به تعریف دولت اسلامی می‌پردازد و همچنین به مقایسه اندیشه سیاسی شیعه و اهل سنت راجع به ریاست حکومت اسلامی می‌پردازد اما در رابطه با اندیشه امام خمینی نیز کتابها و مقالات فراوانی وجود دارد که در آنها اندیشه سیاسی، اجتماعی فرهنگی و حتی اقتصادی امام خمینی بیان شده است که هر کدام از آنها از اهمیت خاصی برخوردار است که مابرای پیشینه تحقیق خود از میان آنها چند تا را انتخاب کرده ایم که عبارتند از

1- امام خمینی و حکومت در اسلام: که این کتاب مجموعه مقالاتی می‌باشد که موسسه تنظیم و نشر آثار امام خمینی آنرا چاپ کرده است که این مقالات به مناسبت بزرگداشت امام خمینی در سال 1378 در

کنگره امام خمینی و اندیشه حکومت اسلامی عرضه شده است که ابعاد گوناگون اندیشه امام را بررسی می کنند و اندیشه سیاسی او را بازخوانی می کند که در میان اندیشه‌های امام خمینی بازخوانی اندیشه حکومتی ایشان در آن مقالات از اهمیت شایانی برخوردار است که این خود به دلیل آن است که این نظریه بزرگترین دستاورد علمی امام خمینی می باشد که باعث بنیان نهادن جمهوری اسلامی ایران بر ویرانه‌های رژیم سلطنتی است که از رهیافت ایشان به تعامل دین و حکومت و نگرششان به حکومت در عصر غیبت سرچشمه گرفته که در این مبانی نظری جمهوری اسلامی بیش از هر چیزی از نظریه پردازان ایشان در باب حکومت تاثیر پذیرفته است که از مهمترین مقالات این کتاب:

الف - دین و حکومت از دیدگاه امام خمینی نوشته علی محامد او در این مقاله معتقد است که امام خمینی بعد از ائمه معصومین، در احیای اندیشه دینی و عرضه آن به دنیا و خصوصا مسئله اصلی حکومت دینی در کمتر زمانی به مانند آن نابعه بزرگ دیده شده است و حتی که باید ایشان را در صدر جدول احیا گران حکومت و طرح اندیشه ضرورت حکومت دینی قرار داد هدف این مقاله تبیین ضرورت حکومت دینی در عصر غیبت امام زمان می باشد و مسئله اصلی این تحقیق ضرورت تشکیل حکومت اسلامی از دیدگاه امام خمینی است.

ب - حکومت دینی و ویژگی‌ها و آفات آن : که نویسنده مقاله سید محمد علی ایاضی می باشد او در این مقاله به ویژگی‌ها و آفاتی که از حکومت دینی بر می خیزد اشاره می کند و او در این مقاله در نهایت به پاسخگویی به شبهاتی می پردازد که متوجه حکومت دینی است

3- مهار قدرت در مردم سالاری دینی بر اساس دیدگاه امام خمینی: نویسنده این کتاب پرویز امینی است او در این کتاب نوع رابطه مردم را با حکومت از مسائل بسیار مهم و بنیادین در اندیشه سیاسی می داند و از نظر او طبقه بندی حکومت‌ها در نظام سیاسی از مسئله مهم متاثر است به طوری که در بعضی از تقسیم بندی ها از حکومت توتالیتر و اقتدارگرا بر همین اساس سخن به میان آمده است او معتقد است که مسئله اصلی در جهان اسلام به خصوص پس از آشنایی و مواجه مسلمانان با تحولات دنیای غرب در سده اخیر با پی بردن به عمق عقب ماندگی علمی و تکنولوژی خود در مقایسه با پیشرفت و توسعه دولتهای غربی بیش از هر

زمانی ذهن متفکران اسلامی را با توجه به نظم سیاسی حاکم در کشورهای اسلامی و نوع رابطه مردم و حکومت کرده است که جریانهای سیاسی و فکری گوناگونی با توجه به این مسئله در صدر اسلام بوجود آمده است که در ایران در یکصد سال اخیر بسیاری از متفکران و اندیشمندان ایرانی در پاسخ به پرسش و زوال و عقب ماندگی تلاش ذهنی و فکری خود را به مسئله چگونگی رابطه مردم و حکومت معطوف ساخته اند که مشروطیت یکی از مهمترین تجلی گاههای تاریخی و اندیشه ورزی در این رابطه است و انقلاب اسلامی و تاسیس جمهوری اسلامی در ایران را می توان نقطه عطفی مهم در شکل گیری مباحث مربوطه و غالبهای مردم و حکومت در تفکر سیاسی اسلام و به خصوص شیعه دانست او نیز در این کتاب اندیشه امام خمینی را به عنوان رهبر و ایدئولوگ انقلاب اسلامی می داند و معتقد است او با توجه به مناقشات فراوانی که پیرامون مفهوم جمهوری اسلامی و رابطه مردم با آن است در فرصتهای گوناگون به تبیین و تشریح ابعاد و ماهیت مفهومی آن پرداخته است.

ابن خلدون از معدود متفکران اسلامی است که در غرب و جهان اسلام در مورد وی رساله ها و کتابهای فراوانی نگاشته شده است و متفکرین و اندیشمندان هر کدام به شیوه های گوناگونی اندیشه های او را مورد تجزیه و تحلیل قرار داده اند تلاش این متفکران معطوف به این بوده است که از زاویه های گوناگون ارزش علمی و عملی کار او را نمایان کنند. و آثاری که در مورد ابن خلدون به طور خاص در مورد ابن خلدون نوشته شده باشد به تعداد انگشتان دو دست نمی رسد و گاهی در آثار عمومی در مورد اندیشه های او بحث شده است. اما مهم ترین آثار و کتابهایی را که در مورد اندیشه ابن خلدون به رشته تحریر در آمده است. عبارتند از (1) مقدمه ابن خلدون: که توسط محمد پروین گنابادی به فارسی برگردانده شده است. این اثر هر چند دیر به جامعه ما راه پیدا کرد ولی جای خود را در میان اندیشه پژوهان کشور ایران باز کرد و حرکتی اصیل و بارز جهت شناخت اندیشه متفکر بزرگ واقع گرای اسلامی بود. نشر روان ترجمه و اصطلاحاتی که به کار رفته خوب جایگزین شده اند. مقدمه ارزشمندی که گنابادی بر این اثر نوشته است ترجمه کتاب را وزین تر و ارزش علمی کار را بالاتر برده است به طوری که مقدمه وی بر مقدمه ابن خلدون خود منبع بسیاری از تحقیقات و پایان نامه ها است. که شرایط زندگی فردی و اوضاع و احوال اجتماعی ابن خلدون را به طور دقیق شرح داده است.

2) تاریخ اندیشه اجتماعی: نوشته بارنز و بکر که جواد یوسفیان آن را ترجمه کرده است و به روش تطبیقی اندیشه او را مورد بررسی قرار داده است و با مقایسه او با اندیشمندان غربی معتقد هستند که وی نخستین بار نظریه ستیز اجتماعی را مطرح کرده است. در این کتاب نیز نویسنده آن بیان می کند که ابن خلدون مطابق مقتضیات روزگار خود معتقدات دین را با آگاهی علمی آموخت ولی به ندرت با معتقدات دینی به تبیین حوادث جهان پرداخته است.

3) سیری در اندیشه اجتماعی مسلمین: که توسط محمود نفیسی نوشته شده است که این کتاب جنبه دیگر از اندیشه‌های ابن خلدون را تحلیل و بررسی کرده است و به نقد برخی از منابعی که درباره نظریات ابن خلدون نوشته شده است می پردازد او بخشی از کتاب را تحت عنوان جامعه شناسی سیاسی ابن خلدون می آورد که از خصوصیات انسان دولت‌ها و حکومت‌ها و علم عمران تعریف‌هایی را ارائه می کند وی معتقد است که دولت از نظر ابن خلدون عبارت از یک گروه یا هم گروه از گروه‌ها است که با عصبیت واحد بر منطقه ای استیلا یافته و در دوره معین حکومت می کنند در مورد نظریه دولت نویسنده معتقد است که باید آن را از نظریه تحول اجتماعی ابن خلدون جدا کرد زیرا نظریه دولت در چارچوب جامعه شناسی سیاسی جای می گیرد و از استقبال کمتری نسبت به نظریات دیگر برخوردار است این کتاب به علت نظم منطقی حاکم بر آن و بررسی مستند آراء ابن خلدون دارای اعتبار و اهمیت فراوان است.

3) سیری فلسفه در جهان اسلام: که توسط ماجد فخری به رشته تحریر در آمده است و نصرالله پور جوادی آن را ترجمه کرده است. این کتاب دیدگاه فلسفی ابن خلدون را با توجه به سنت فلسفه اسلامی تجزیه و تحلیل می کند نویسنده معتقد است که ابن خلدون از فلسفه مابعدالطبیعه گریز داشته است زیرا ابن خلدون با وجود اینکه جولانی که در عرصه فلسفی و شبه فلسفی کرده است اصالتاً مورخی است که نسبت به بلند پروازی‌های مابعدالطبیعه نظری تجربی و سوءظن غریزی دارد که این امر با تقسیم بندی‌هایی که از علوم و معارف اسلامی ارائه می کند معلوم می گردد و مهم ترین کار فلسفی ابن خلدون در درجه اول تفسیرهای جامع و انتقادات مفصل از فلسفه یونانی و اسلامی و در درجه دوم صورت بندی اولین و آخرین فلسفه تاریخ در اسلام با تکیه بر مفاهیم اصیل و ابتکاری خود او است. او در رابطه با فلسفه تاریخ ابن خلدون و رابطه آن با دولت

توضیح می دهد و معتقد است که بخش مهمی از فلسفه تاریخ ابن خلدون و نظریه وی در باره دولت فراطبیعی و فراعقلی است و با آن چیزی که احیاناً می توانیم آن را تصور ابن خلدون از مشیت خداوند در مورد عالم بنامیم پیوند دارد (ص 356) اینها نمونه‌هایی از کتابهای عمومی ای است که به صورت جسته و گریخته بخشی از کتاب را به نظریه ابن خلدون اختصاص داده اند. از طرف دیگر منابع اختصاصی هم در زبان فارسی به صورت تالیف و ترجمه در مورد اندیشه‌های ابن خلدون وجود دارد که عبارتند از (1) **فلسفه تاریخ ابن خلدون**: نوشته محسن مهدی که توسط مجید محصولی به فارسی برگردانده شده است این اثر به بررسی جنبه‌های مثبت اندیشه ابن خلدون پرداخته است و سعی در اثبات این نکته دارد که ابن خلدون پیرو فیلسوفان اسلامی بوده است و از اندیشه فلسفی آنها بهره گرفته است زیرا وی توجه به علل و ریشه حوادث و ارتباط و پیوند آنها با یکدیگر داشته است و نتیجه منطقی برای علل حوادث و تحولات گرفته است و در کتابش سعی دارد افکار ابن خلدون را با فیلسوفان اسلامی پیوند دهد و در این اثر بیان می کند که هدف ابن خلدون از علم عمران برای درک تاریخ بوده است تا علل انحطاط جوامع را معلوم کند و معتقد است که ابن خلدون بیشتر توجه خود را معطوف به رویدادهای واقعی می کند تا بفهمد چه عواملی مانع تحقق خیر و مصلحت همگانی میشود.

(2) **کتاب کلیات عقاید ابن خلدون**: توسط عزت الله راد منش نوشته شده است که از ویژگی‌های ممتاز این کتاب آن است که بعضی از مفاهیم اساسی نظریه ابن خلدون را مورد بحث و تحلیل قرار داده است. هر چند که حول نظریه عصبیت و علم عمران می چرخد، او در این کتاب بیشترین سعی خود را برای روشن ساختن مفهوم عصبیت داشته است و دیدگاه مختلفی این مفهوم با مساله فلسفه تاریخ را مورد نقادی قرار داده است

(3) **کتاب ابن خلدون و علوم اجتماعی**: نوشته سید جواد طباطبایی اثری که بیشترین دقیق ترین تاثیر را در بین آثار مرتبط با نظریات ابن خلدون در بین اندیشمندان و دانش پژوهان داشته است. همچنان که خود او توضیح می دهد غایت کتاب مکمل دو کتاب قبلی وی یعنی در آمدی بر اندیشه سیاسی در اسلام و ایران و زوال اندیشه سیاسی در اسلام می باشد که از دلایل زوال اندیشه سیاسی و فلسفی و نیز امتناع اندیشه و تجدد بحث می کند. که در مقابل امکان اندیشه و سنت قرار دارد. توفیق بزرگ کتاب فوق الذکر نقادی آثار مربوط

به اندیشه ابن خلدون است. که آنها را علمی تر کرده است این اثر به مباحثی چون عدالت ، تجمل اقتصاد و بنیاد نظری اندیشه ابن خلدون می پردازد. او درباره علل نگارش کتاب بیان می دارد که مفهوم بنیادین در آمدی فلسفی بر اندیشه سیاسی در ایران و اسلام و مفهوم تجدد بود و همین مفهوم در نهایت ما را به بررسی و کاربرد مفهوم انحطاط راهبر شد. (همان ، ص 8).

با آگاهی از اندیشه و دغدغه فکری سیدجواد طباطبایی در باب ضرورت ورود به تجدد و مدرنیسم می توان علت روی آوری وی به ابن خلدون را فهمید . ابن خلدون نظریه پرداز انحطاط اسلامی است که به علت عدم ادامه راه وی که نقادی جامعه بود رسیدن به تجدد برای جامعه اسلامی غیر ممکن شد. لذا او سعی دارد با بررسی نظریات وی دلایل امتناع اندیشه را در تمدن اسلامی بیان کند چون ابن خلدون می خواست با سنت به مقابله برخیزد هرچند که این امر با دستگاه فکری ابن خلدون میسر نبود.

پ: اهداف تحقيق

هدف این تحقیق بیان میزان شباهت‌ها مبانی و اصول اندیشه سیاسی و اجتماعی و نیز تفاوت‌های اندیشه ابن خلدون و امام خمینی در خصوص نظریه پردازی در باب سیاست حکومت و انحطاط و زوال نظام‌های سیاسی اسلامی است. رساله موجود از طریق روش مقایسه ای و نیز تحلیل محتوا و توصیف کلی اندیشه‌های دو متفکر که به نظر می رسد یکی از راه‌های مناسب برای توضیح و تبیین ماهیت اندیشه و نیز یاری کننده مفید و مناسب برای درک شباهت‌ها و تفاوت‌ها است. سعی دارد که زمینه‌های شکل گیری، متدلوژی و نیز دیدگاه‌های آنها را در باب حکومت و سیاست و چگونگی حفظ یا زوال نظام‌های سیاسی را در اسلام بررسی و تبیین نماید. این تحقیق در کل اهداف زیر را دنبال می کند.

1- تبیین نظریه حکومت ایده آل دو متفکر

2- مقایسه و شناخت شباهت‌ها و تفاوت‌های نظریات دو متفکر فوق الذکر در باب حکومت و

چگونگی انحطاط آن

3- بیان کلیات عقاید سیاسی و اجتماعی آنها راجع به سیاست و علل انحطاط جوامع اسلامی

ملتی که تاریخ خود را نداند به ناچار به نوعی آن را تکرار می کند. از آنجا که جامعه ایران متأثر از گذشته اسلامی خود است لذا فهم دلایل انحطاط در نظام‌های سیاسی اسلام راه را برای تحلیل و تعلیل این موضوع در زمان حاضر را خواهد گشود.

ت: سوال اصلی

انگاره انحطاط دردوره پیشامدرن (ابن خلدون) و دردوره مدرن (امام خمینی) چه تشابهات و تمایزاتی دارند؟

ث: سوال فرعی:

1: انگاره انحطاط در نظریه ابن خلدون چه مشخصاتی دارد و او چه پاسخی به آن می دهد؟

2: انگاره انحطاط در نظریه امام خمینی چه مشخصاتی دارد و او چه پاسخی به آن می دهد؟

ج: فرضیه اصلی

تفاوت، انگاره انحطاط در دوره پیشامدرن عمدتاً بر اساس ویژگی‌های درونی شناسایی می‌شود ولی در دوره مدرن عوامل خارجی هم در ایجاد انحطاط دخالت دارند و تشابه آن نیز این است که راه‌حل‌های ارائه شده از سوی هر دو اندیشمند مبتنی بر توجه به دین اسلام در حکومت است.

چ: فرضیه فرعی

1: ابن خلدون برای دولت‌ها مراحل را شناسایی می‌کند که مبتنی بر عصبیت است و باگذر زمان وضعیف‌تر شدن عصبیت، زمینه‌های انحطاط به صورت خودکامگی، تن‌آسایی، توانگری و تجمل‌خواهی بروز می‌کند و پاسخ وی به این بحران روی آوردن به حکومت مبتنی بر عصبیت دینی است.

2: امام خمینی دلایل بحران در جامعه اسلامی را استبداد داخلی که از ارزش‌های اسلامی دور شده و وابستگی حکومت و حاکمان جامعه به استکبار می‌داند و پاسخ ایشان برای بیرون رفتن از بحران اداره جامعه بر اساس آموزه‌های دینی اسلامی است.

ح: روش گردآوری اطلاعات و داده‌ها

روش گردآوری اطلاعات و داده‌های مورد استفاده در این تحقیق به روش کتابخانه‌ای و اسنادی می‌باشد که در این تحقیق کتابها، مجلات، فصلنامه‌های مختلف مورد استفاده قرار گرفته است.

خ: روش تجزیه و تحلیل اطلاعات:

در این پژوهش از تجزیه و تحلیل مقایسه‌ای استفاده می‌شود بدین صورت که بعد از بررسی نظریات امام خمینی و ابن خلدون به صورت جداگانه نظریات آنها را با یکدیگر مقایسه و نکات اشتراک و افتراق آنها را مورد بررسی قرار می‌دهیم و در بررسی مورد نظر است که فرضیه آزمایشی خود را مورد امتحان قرار داده که درستی یا نادرستی آن را بدست می‌آوریم.

د: تعریف مفاهیم

حکومت دینی:

منظور این است که این نوع حکومت هم در زمینه‌ها و اساس تحقق خود و هم در مبانی و اهداف و در شکل و روش و در معیار انتخاب حاکم و نظارت و کنترل قدرت حاکم از اصول و مکانیزم‌های مخصوص به خود بهره می‌گیرد و بسی فراتر از معیارهای رایج در علوم سیاسی و در این حکومت اهداف و غایات دین تحقق می‌پذیرد و این نوع حکومت ممکن است متناسب با شرایط اجتماعی و فرهنگی و آگاهی مردم دارای گرایش‌های متفاوتی باشد یا از نظر روش اداره و حل نا به سامانی‌ها شیوه‌های مختلفی را برگزیند و حکومت دینی صرف نظر از اهداف عرفی هر حکومتی با این منظور که غایات دین را تعقیب می‌کند به وجود می‌آید و افزون بر جهت گیری‌های مادی جهت گیری‌های معنوی را نیز دارد.

اندیشه سیاسی:

که مهم ترین مفهوم تحقیق می‌باشد بنابراین ما به تبیین اندیشه سیاسی پرداخته ایم و از تکرار آن خودداری کرده ایم و بر اساس معیار و شاخص‌هایی را که برای اندیشه سیاسی این اندیشمندان ذکر کرده ایم اندیشمندان مورد بحث ما دارای اندیشه سیاسی هستند منتهی عمق و نوع اندیشه هرکدام از آنها متفاوت از دیگری می‌باشد. اندیشه سیاسی گاهی به آن گونه تحلیل و بررسی پدیده‌ها و جریانهای سیاسی اطلاق می‌شود که هدف از آن کشف علل و عوامل و شرایط حاکم بر آن و دستیابی به ماهیت آن جریانها و پدیده‌ها است که آینده را قابل پیش بینی می‌کند و یا از حوادث مشابه جلوگیری می‌کند و در واقع یک عمل اکتشافی است که انسان را به وضع موجود آگاه می‌سازد.

سیاست:

هرچند که تعریف جامع و کامل از سیاست دشوار و در حقیقت ممتنع است اما در این نوشته‌ها منظور از آن مدیریت کلان در حکومت و راهبرد امور عمومی در جهت مصلحت جمعی و انتخاب روش‌های بهتر برای اداره شئون کشور است. که همواره در ارتباط با بخشی از زندگی انسان مطرح است و به عمل و کنش انسانها مربوط می‌شود.

انحطاط:

که منظور از آن فقدان یا محدودیت مظاهر دینی فرهنگی اقتصادی و سیاسی است که موجب غروب امنیت و آسایش جامعه می شود و نقطه مقابل پیشرفت می باشد که پیشرفت تنها فقط به مسائل مادی و صنعتی مربوط نمی شود و تنها بخشی از زندگی انسان را تامین می کند و بی اعتنایی به مسایل معنوی و غفلت از حاکمیت خداوند غفلت از واقعیات زندگی و شئون اساسی است.

ذ: مشکلات و تنگناهای تحقیق

به رغم سوابق درخشان دانش و پژوهش در این مرز و بوم پژوهش، در حال حاضر در ایران وضعیت اسفباری دارد و قصه غم‌انگیز تحقیقات علوم انسانی در سازمان‌های مختلف علمی و پژوهشی تقریباً یکسان است و این تحقیق هم مانند موارد مشابه خود با چند مشکل اساسی روبرو است 1- نبود منابع مالی لازم و حمایت مالی نکردن از این پژوهش و بخصوص اعتبارات ناچیز تحقیقات علوم انسانی 2- با وجود کتابها و مقالات بسیار زیاد در زمینه حکومت اسلامی و اندیشه‌های سیاسی این دو متفکر اما به دلایل بالا توان خریداری این کتابها و مقالات را نداشته و به دلیل قوانین دست و پا گیر اداری در کتابخانه‌ها در استفاده از این کتابها و مقالات با محدودیت زمانی مواجه شده ایم که این باعث شده است که این کتابها و مقالات را به صورت منظم و دقیق مطالعه کنیم و مهمترین مشکل هم به ویژگی‌های پیچیده خود ما بر می گردد که کم حوصله ایم و سعی می کنیم کارها را با عجله و در حد تکلیف انجام دهیم.

ر: سازماندهی تحقیق

تحقیق حاضر در پنج فصل سازماندهی شده است. فصل اول مربوط به کلیات تحقیق می باشد که شامل طرح مساله ، سوالات اصلی و فرعی، پیشینه تحقیق و ... است. در فصل دوم این پژوهش مدل نظری برای علمی کردن تحقیق بیان شده است، در فصل سوم اندیشه سیاسی ابن خلدون را در چند بخش مورد تجزیه و تحلیل قرار می دهد نخست بستر زمانی این متفکر و عواملی که اندیشه سیاسی او را شکل داده است بیان می شود و دوم نظر او در مورد انحطاط و دلایل آن و سوم هم